

Dergimizin 2009 ve 2020 yıllarının Ocak-Şubat sayılarının bu sayfalarında etkenlerinin daha önce insanda hastalık yaptığı bilinmeyen iki ayrı salgının bilgisini paylaştık. İlki, etkeni Influenza A H1N1 virüsü olan domuz gribi pandemisi, ikincisi ise etkeni SARS-CoV-2 olan COVID-19 hastalığı pandemisi. Ortaya çıkışlarındaki özgünlüklerini de dikkate alarak, her ikisi için "temel/toplumsal etkeni" sayfamızın el verdiği ölçüde tartıştık. Öngördüğümüz gibi, bu iki pandemi arasındaki yıllar salgınsız geçmedi. Yaklaşık 11 yıl içinde daha önce insanda hastalık yapmayan başka virüslerin neden olduğu Ebola, MERS, SARS ve Zika salgınlarına tanıklık ettik.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından, COVID-19 salgınının bilinmesi ve duyurulması üzerinden altı ay bile geçmemişken, etkeninin birçok temel özelliğinin, hastalandırma mekanizmasının (patogenezinin) ve hastalığın seyirinin biliniyor olması, bilimsel bilgi üretiminde olumlu bir gelişme hatta başarı olarak kabul edilmeli. Bununla birlikte, pek çok virüs için olduğu gibi, etkene özel ilacın bulunabilmesine yönelik atılabilmiş herhangi bir olumlu adım henüz yok. Bu özellikleri nedeniyle viral hastalıklarla mücadelenin öncelikli ve temel aracı olan aşı konusunda da henüz işin başındayız. Bugün için hastalığı geçirenlerde oluşan bağışıklığın süresi ve kalıcılığı konusunda yeterli bilgiye sahip değiliz. Bağışıklık, grip virüslerinde olduğu gibi, geçici mi yoksa, kızamık virüsünde olduğu gibi yaşam boyu kalıcı mı olacak? Bu soruların yanıtları, COVID-19 pandemi sürecinin nasıl yaşanacağını kestirimi yapabilmemiz için yaşamsal öneme sahip. Etkenin temel çoğalma sayısı (basic reproduction number- R_0) dikkate alındığında, dünya nüfusunun yüzde 50'si ile 67'sinin hastalığı geçirecek (toplum bağışıklığı sağlanarak), kalıcı bağışıklık kazanmasıyla salgın durumunun ortadan kalkabileceği tahmin ediliyor. Peki o zamana kadar ya da bağışıklık kalıcı değilse? Bu durumda ilaç değil de aşının önceliği

daha da önemli. Tabii ki her ikisinin de varlığının yararı büyük olacak. Bununla birlikte, unutmamamız gerekiyor ki her ikisine de insanlığın gereksinimi var. Çünkü sorunu insanlık yaşıyor. Öyle olunca pandemi öncesinden farklı olarak, aşı ve ilacın hem araştırılmasının hem de üretiminin insanlık için yapılması gerekiyor. Aksi halde, engellenebilir olmasına karşın, SARS-CoV-2 insanları hastalandırmaya ve öldürmeye, sınıfsal aidiyetlerin ve ülkeler arası hiyerarşilerin belirleyiciliği ve ayrımcılığı bağlamında devam edecek. Devam ettirilecek... Ya da SARS-CoV-2 etkili bir mutasyon sonrasında "sahneyi terk edecek".

Yaşamakta olduğumuz COVID-19 pandemisi, 213 ülkeye ulaştı. Mayıs 2020 sonu itibarıyla, dünya genelinde 6 milyon 232 bin 31 kişinin hastalandığı, 372 bin 973 kişinin bu hastalık nedeniyle yaşamını kaybettiği açıklandı. Türkiye, 163 bin 942 doğrulanmış hasta sayısı ile dünyada onuncu sırada. Bu hastalardan 4 bin 540 kişi de yaşamını kaybetti. Salgın, büyük bir hız kesmeden dünyada da Türkiye'de de yayılmaya devam ediyor.

Pandemi öncesinin krizleri pandemiyle birlikte daha da derinleşiyor, yönetilemez boyutlara doğru hızla ilerliyor. Hükümetler, toplumsal rıza araçlarını ve olanaklarını tüketiyor. O nedenle, pandeminin doğasından kaynaklanan sınırlılıklar, yasaklarla donatılıp, otoritelerinin güçlendirilmesi için kullanılıyor. Çünkü ellerinde neredeyse yalnızca şiddet ve yasaklar kaldı. Ulus devletler, küresel boyuttaki bu sorunla, sanki mümkünmüş gibi, ulusal düzeyde baş edebilme hedefiyle özgürlükleri kısıtlayıp, insan hakları ve demokrasiyi ayakları altına aldı, çiğniyor. Bunu da dönemin en görünür özelliğinden yararlanarak; "sağlık/sağlık hizmeti" üzerinden ve hekimler ve sağlık emekçileri aracılığıyla, bilim kurumu adını ve bilim insanı kimliğini kullanarak yapmaya çalışıyor. Bu sayede başta dünya ekonomisi ve doğa olmak üzere, çalışma yaşamı, eğitim, sağlık sistemleri vb. pek çok alanın

pandemi öncesinde de krizde olduğu gözden kaçırılmaya çalışıyor. Pandemiye, bugün yaşananlarla doğrudan ve tek etken olarak ilişkilendirip, işsizliğin, işten çıkarmaların, eşitsizliklerin, yoksullukların, iklim krizinin, sağlık ve eğitim sistemi krizinin, yoksunlukların vb. ana nedeniymiş gibi algılatmak için çaba harcıyor. Hükümetler, emekçi sınıflarla kendi adına çalışanlar vb. ekonomik ve sosyal olarak en zor koşullarda olanların bazı sorunlarının görece de olsa azaltılabilmesi için ülke kaynaklarını, toplumsal bölüşümün yeniden düzenlenmesine ve kamusal olarak toplumsal kullanıma yönlendirmiyor. Aksine, ulusal ekonomilerinin çökmemesi gerekçesiyle doğrudan burjuvaziye aktarıyor. Öyle ki pandeminin daha en başında, Türkiye'de de gayri safi milli gelirin yüzde 1,5'i kadar bir meblağ, doğrudan reisicumhur kararnamesiyle bu amaçla kullanıldı. O nedenle, pandeminin en yoğun hâliyle yaşanmakta olduğu günümüzde kurum olarak olduğu bilimi, bilim insanını ve insanlığın bugününü ele almak önem kazanıyor.

Bilim tarihinde de yer verildiği gibi insan, tarihinde ilk kez yaşamakta olduğumuz bu topraklarda, Anadolu'da, Ege'de düşünce dünyasında efsaneden bilime -yani şiiirden felsefeye ya da mitostan logosa- geçişle kendi geleceğini kendi eline alabilmek için adım attı. Böylece bilimsel yöneme ve onun ürünü bilimsel bilgiye dayalı olarak insanın kendini, içinde yaşadığı doğayı ve toplumu kavraması gerçekleşmeye başladı. Matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji ve felsefenin yanı sıra, birçok bilim alanı aracılığıyla insan, aşkın özneye gereksinim duymadan dünyayı ve olguları tanımlamanın, açıklayabilmenin kapısını açtı, yolunu inşa etti. Bu sayede insan, doğaya mahkûm olmayarak, doğa karşısında aciz kalmayarak özgürlüğünü geliştirdi. Gereksinimleri doğrultusunda doğayı dönüştürmeye çaba göstererek, kendi tarihini yarattı. Kendi tarihini yarattıkça daha da

özgürleşti. Bu nedenle, bir kurum olarak bilimin amacı, insanı özgürleştirmek'tir. Bilim kurumu bunu, doğada ve toplumda şeyleri, yapıları ve süreçleri anlayarak, bilerek ve açıklayarak insana-insanlığa doğa ve toplumsal koşullara yön verebilmesinin olanaklarını sağlayarak gerçekleştiriyor. Geldiği aşamada, homo sapiens türünün kişileri ya da toplulukları; bilen, bildiğini bilen ve bildiği yönde eyleyebilen dünyadaki tek canlı olarak bunu biyolojik ve kültürel evrimine borçludur. Bunun için insan, insanlığını bilmeli ve bilerek insanlığa sahip çıkabilmesi, kendini insanlığın bir üyesi olarak görebilmesi, edilgenliğin doğasına aykırı olduğunun farkında olarak eyleyebilmesi ve dayanışabilmelidir.

Günümüz toplumlarındaki yaygın kanının aksine, herhangi bir üniversitede, araştırma kurumunda, enstitüde vb. yerlerde görev yapmak, akademik unvana sahip olmak hiç kimseyi bilim insanı yapmıyor. Felsefenin günümüze kadar insanlığa kazandırdıkları ışığında, bilim insanı olabilmek ne unvanla ne çalışılan işyeriyle, ne de yapılan işle ve üretilenle tanımlanabilecek bir kimlik değil. Aksine, bir bütün olarak, kişisel bazı özellikleri taşıyıp taşımamakla ve yaptıklarının, ürettiklerinin amacı ve niteliğiyle doğrudan ilişkili. Bilim insanı, her insan gibi toplumsal olan, toplumsal bir varlık olduğunu bilen ve toplumsal sorumluluk duygusu ve düşüncesiyle davranan kişidir. Bilim insanının mesleği, diğer mesleklerden farklı olarak, yalnızca toplumsal gereksinime yanıt vermeyi amaçlayan bir meslektir. Araştırmalarından, yaptığı deneylerinden, laboratuvarında geliştirdiklerinden kendisine pay ayıramaz. Yaptığı her şey kaçınılmaz olarak toplumsaldır. Araştırma ve incelemelerini kişisel ün ve zenginliği için değil, insanlığa-toplumla hizmet etmek amacıyla yapar. Dürüsttür, alçak gönüllüdür. Aşkın özneye hiçbir biçimde yer vermeden, aklın ilkelerine ve ön kabullerine göre karar verir ve davranır. Toplumsal sorumluluk

duygusu ve düşüncesiyle hareket eder ve ilkesel olarak iyidir. Bilim insanı, bütün düşünce ve davranışlarında, eylem ve amaçlarında, seçmiş olduğu araçlarında ve bunları kullanım biçiminde ilke olarak hep açık ve şeffaftır. Bilim insanı kimliği böylesine bir bütünlüğü içerir. Ayrıca, bilim insanı; her zaman, her yerde ve her bağlamda hep her ne ise; o'dur. Zamana, mekâna, göreve ve iktidara göre değişikliklere uğramaz. Uğrarsa, bilim insanı kimliği "düşer". Bir konuda bilgi, görüş ve becerisi olmakla yani uzmanlıkla bilim insanı kimliğinin birbirinden ayrı tutulması bu nedenle önem kazanıyor. Buradan hareketle, COVID-19 pandemisi nedeniyle ülkemizde oluşturulan kurulları, bilim değil "uzmanlar kurulu" olarak adlandırmak doğru olacaktır.

Neoliberalizmin ideolojik temelini oluşturan postmodernizm, neredeyse yarım asırdır, bilim ve felsefenin toplumsal yaşantıya yön vericiliğinin alternatifi oldu. Postmodernizm, geniş toplum kesimlerini örgütsüzleştirdi, siyasetin dışına itti, muhalif sendika ve demokratik kitle örgütlerini hem örgütlenme hem de eylem becerilerinden yoksun bıraktı. Devlet, sosyal kimliği dışındaki güvenlik, savunma gibi ödevlerine daraltıldı. Egemen ideolojinin üretimindeki rolü daha da arttı. Bu süreçte, ekonomik düzey, coğrafi koşullar, sosyal, kültürel ve demografik farklılıklar dikkate alınmaksızın sağlık ve eğitim sistemleri, kentler, kurumlar dünya genelinde ana hatlarıyla aynılaştı. Bu sayede insan ve toplum, özne olmaktan çıktı, kendisi için eylemsizleşti. Toplum, en önemli varlık nedeni olan yaşamı mümkün kılmak, korumak ve geliştirmek görevini yerine getiremez oldu. Aksine, kaderciliği temel alan siyaset aracılığıyla çaresiz, yaşamın akışı ve örgütlenişini olurluna-kadere bırakan hâle geldi. Buna karşın, pandemiyle birlikte hiçbir inanç grubu üyesi hastalıklardan ve ölümden korunmayı aşkın özneye devretmedi.

Pandeminin ilk zamanlarında herkes tarafından yaşanan ölüm korkusunun özellikle egemenlerde

yarattığı insan olabilmek hâli kısa sürede kayboldu. Ve vahşi kapitalizmin sınıfsal gerçekliğine döndü. Bununla birlikte, kısa süreli de olsa yaşadıkları ve algıladıkları, varlıklarını koruyabilmek adına bugüne kadar gerçekleştirdiklerinde bir farklılaşma zorunluluğunu hissettirmiş olması mümkün. Ancak, insanlığın, bu durumun neden olabileceği farklılaşmanın kendiliğinden kalıcı ve ilerleyici olabileceği algısına kapılması büyük bir hata olacaktır. G-20 toplantısına katılan devlet ve hükümet başkanlarına yönelik olarak bazı sağlık örgütlerinin öncülüğünde hazırlanan, "ekonomiye zarar verdiği için salgınların önlenmesinin önemine" özel vurgu yapan "rica dilekçesi" bu tehlikeli adımın önemli bir örneğidir. İnsan düşündüğü gibi yaşar. Benzer nedenli yeni pandemileri engelleyebilmenin yolunun tüm dünyada eşitlikçi toplumsal yaşantının varlığı olduğunu savunanlar ve bu hedefle yaşayanlar, eşitsizliklerin kaynağı olup, varlıkları bunun devamlılığına bağımlı olanlardan ricacı olmamalı. Tarih, benzer girişimde bulunanların beyhude kayıpları ve hayal kırıklıklarıyla dolu. Eğer bir metin kaleme alınacaksa, iyiden, güzelden, gerçekten, eşitlikten ve değişimden yana olanları koşulsuz dayanışmaya çağırarak bir bağlamda, insanlığın pandemisiz yarınları ve dünyayı yaratabilmesi hedefiyle olmalıdır. Pandemilerin sıklaşarak devam etmesinin yolu insanın doğayla kurduğu ilişkisini yeniden düzenleyebilmesinden, mülkiyet ve üretim ilişkisini, toplum biçimini değiştirebilmesinden, sonuçta eşitlikçi bir toplumsal yaşantının inşasından geçiyor.

Sizlerle ekip arkadaşımız, Mevhibe İrem Yıldız'ın uzun soluklu bir süreçte yoğun emek, titizlik ve empatiyle hazırladığı "Toplum Ruh Sağlığı" başlıklı dosyamızın birinci bölümünü, pandemi günlerinde hem kendimizi hem de içinde yaşadığımız toplumu-"bizi" bilebilmek, anlayabilmek için katkı sunması ümidiyle, paylaşıyoruz. Sağlıklı olabilmek, kalabilmek dileğiyle...